

David Clarke, *Zachowania prospołeczne i antyspołeczne*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, ss. 220.

Duże zainteresowanie zagadnieniami psychologicznymi rodzi coraz więcej pozycji z tego zakresu pisanych nie tylko do środowisk naukowych, ale również do tych, które bezpośrednio nie zajmują się psychologią. Powszechnie wiadomo, że psychologia wyciska coraz większe piętno na wielu dziedzinach współczesnego życia, co powoduje większe zainteresowanie dzisiejszego człowieka jej nowymi odkryciami oraz teoretycznymi podejściami. Trzeba również zaznaczyć, że wiele osób oczekuje nie tylko rzetelnej wiedzy, ale również – jej prostego i interesującego przedstawienia. Taką pozycją z zakresu psychologii staje się książka Davida Clarka, która równie dobrze może być

wykorzystana przez naukowców, studentów psychologii, jak i każdego czytelnika, który jedynie pragnie zapoznać się z niektórymi zagadnieniami poruszonymi na gruncie psychologii. Książka jest rzetelną wiedzą przekazaną w sposób przystępny i interesujący.

Książka Davida Clarka ukazała się nakładem Gdańskiego Wydawnictwa Psychologicznego, które od wielu lat propaguje zagadnienia psychologiczne. Pozycja ta jest tłumaczeniem z oryginału: „Pro-Social and Anti-Social Behaviour”, dokonany przez Milenę Bianga. Zawiera ona wprowadzenie oraz trzy zwarte części, a w każdej z nich znajduje się kilka zagadnień szeroko związanych z zasygnalizowanym w tytule książki zagadnieniem. W każdym rozdziale książki znajdują się interesujące wskazania dla czytającego, polegające na możliwości poszerzenia zdobytej wiedzy z danego rozdziału w oparciu o podaną literaturę oraz dzięki ciekawej i rzadko stosowanej w książkach metodzie polegającej na powtórzeniu materiału oraz ćwiczeniach odnoszących się do przeczytanego tekstu. Całość pozycji zawiera słowniczek terminów psychologicznych, bardzo obszerną bibliografię oraz indeks nazwisk i indeks rzeczowy, co pozwala na łatwe odnalezienie się w materiale bez konieczności poszukiwania niezrozumiałych terminów w innych pozycjach.

We wprowadzeniu autor w krótki i bardzo przystępny sposób ukazuje, czym są zachowania prospołeczne oraz zachowania antyspołeczne. Próbuje wyjaśnić czytelnikowi, dlaczego w pewnych sytuacjach zachowujemy się pomagając innym ludziom, a w innych sytuacjach tego nie czynimy. Wyjaśnia takie pojęcia, jak egoizm i altruizm oraz pokazuje, co się dzieje w życiu człowieka, gdy jedno z tych pojęć pełni rolę motywacyjną. Warto wczytać się w wyjaśnienia motywacyjnych zachowań egoizmu czy altruizmu, bo nie zawsze są one takie, jak zwykliśmy przyjmować w codziennym rozumowaniu. W książce podane są również definicje zachowania prospołecznego. Do zachowań antyspołecznych zalicza takie zachowania, które odznaczają się brakiem empatii i troski o dobro innych. Zachowania antyspołeczne to przede wszystkim agresja, wśród której możemy wymienić agresję gniewną, instrumentalną, agresję prospołeczną, czy też szeroko interpretowaną i tak dzisiaj kontrowersyjną agresję usankcjonowaną. Autor stawia odwieczne pytania, czy agresja jest uwarunkowana genetycznie, czy też jest nabyta. Wprowadzenie pozwala czytelnikowi w sposób syntetyczny poznać drogi poszukiwań autora i ogólnikowo zapoznać się z treścią całego opracowania.

W części pierwszej autor porusza zagadnienia związane z zachowaniami prospołecznymi. Część ta zawiera cztery rozdziały: od tradycyjnego wyjaśnienia zachowań prospołecznych, poprzez psychospołeczne, osobowościowe i środowiskowe zachowania aż do istotnego zagadnienia, jakim jest wpływ efektu obojętnego przechodzenia na zachowania prospołeczne. Można powiedzieć, że trzy pierwsze rozdziały tej części są interesujące i ciekawe, lecz dla czytelnika zajmującego się opisywanymi zagadnieniami, nie są czymś nowym lub też zaskakującym. Są, ogólnie biorąc, prezentacją tego, co już jest w literaturze ogólnie dostępnej, a zaprezentowane w pozycjach z zakresu psychologii społecznej. Można jedynie podkreślić syntetyczność opracowania i łatwość wykorzystania materiału przez potencjalnego czytelnika, mam tu na myśli studenta psychologii, socjologii, politologii czy nawet pedagogiki. Interesującym jest natomiast opis i interpretacja zjawiska efektu obojętnego przechodzenia. Wiele badań oraz eksperymentów prowadzonych w warunkach laboratoryjnych wykazało, że w obecności świadków sytuacji krytycznej większość badanych nie pomaga ani sobie, ani innym osobom. Ogólnie rzecz biorąc, szereg badań – przede wszystkim laboratoryjnych – wykazała, że ludzie są mniej skłonni do pomagania innym w obecności innych osób. Prawdopodobnie tę tłumaczy się lękiem przed społecznym pokazaniem się, rozproszeniem się odpowiedzialności, czy też zbiorową niewiedzą. Natomiast badania w środowisku naturalnym ukazują, że ludzie raczej pomagają innym osobom, co – według autora – teorie wyjaśniające zjawiska rozproszenia odpowiedzialności są mało wiarygodne. Może rzeczywiście tak jest, jak sugeruje autor, ale należy pamiętać, że obecność innych osób w sposób realny wywołuje zawsze inne reakcje niż te, które powstają pod wpływem wymuszonych sytuacji laboratoryjnych. Z tych badań, jak i z sugestii autora, nie należy wyciągać pochopnych wniosków o niezasadności badań laboratoryjnych, choć

z całą pewnością należy uwzględniać ich niedoskonałość. Życie jest o wiele bogatsze i dostarcza wiele więcej dowodów na uzasadnienie lub odrzucenie stawianych tez naukowych. Potrzeba tylko wiele pokory i dystansu do wiedzy, którą się zdobywa i chce przekazywać dalej.

Część druga omawianej pozycji dotyczy zachowań antyspołecznych. We współczesnym świecie szeroko omawiana jest sytuacja zachowań agresywnych w różnych konstelacjach społecznych, środowiskowych czy też zawodowych. Zachowania agresywne wywołują wiele emocji wśród badaczy i coraz częściej bywają wyjaśniane i w różny sposób interpretowane. Część ta zawiera cztery rozdziały, które dla wielu czytelników mogą stać się pomocą w zrozumieniu zachowań agresywnych obecnych we współczesnym świecie. W pierwszym rozdziale autor ukazuje zachowania antyspołeczne w świetle tradycyjnych teorii instynktu oraz w świetle społecznego uczenia się agresji. Teorie te są szeroko opisywane nie tylko w literaturze przedmiotu, ale też w pozycjach popularnonaukowych. Są to: teoria Z. Freuda, który uważał, że agresja jest uwarunkowana biologicznie oraz teoria K. Lorenza mówiąca, że agresja jest to instynkt wrodzony i genetycznie zaprogramowany, zarówno u istot ludzkich, jaki i u zwierząt. Przeciwwagą dla tych teorii stają się teorie społecznego uczenia się agresji, wyjaśniające ją jako zachowanie wyuczone. Dzisiaj wiele badań wskazuje na to, że trudno jest jednoznacznie uzasadnić czy agresja jest wrodzona, czy też wyuczona, jednak wielu badaczy wskazuje na to, iż wiele zachowań agresywnych może rodzić się w człowieku, przede wszystkim młodym, poprzez naśladownictwo zachowań, które miał okazję obserwować. Jest to ważną wskazówką dla wszystkich, którzy zajmują się wychowaniem młodego człowieka zarówno dla rodziców, jak i nauczycieli-wychowawców. Kolejne rozdziały ukazują teorię frustracji - agresji, która mówi, że frustracja zawsze prowadzi do zachowań agresywnych oraz że agresja zawsze wyraża się frustracją. Warto też zauważyć znaną teorię „efektu broni” mówiącą o tym, że bodziec zewnętrzny – taki jak np. obecność przedmiotów agresywnych (broń) – może wyzwolić zachowania agresywne. Kolejny rozdział to ukazanie osobowościowych i środowiskowych czynników wywołujących zachowania agresywne. Czwarty rozdział drugiej części jest na tyle interesujący na ile kontrowersyjny. Dzisiaj wiele osób sugeruje, że zachowań agresywnych nie można wyeliminować poprzez stosowanie kar. Rzeczywiście, autor omawianego opracowania ukazuje, w perspektywie badań naukowych, że z różnych przyczyn karanie nie jest strategią pożądaną, chociaż czasami wykorzystywaną i w jakimś małym stopniu może nawet skuteczną. Kontrolę zachowań społecznych można prowadzić na dwóch poziomach: indywidualnym i społecznym. Na poziomie indywidualnym skuteczniejszym staje się według autora freudowska koncepcja *katharsis* wykorzystująca sport jako alternatywny sposób neutralizowania agresji. Natomiast na poziomie społecznym dobrym sposobem jest kształtowanie środowisk pozbawionych agresji oraz przeciwdziałanie deindywidualizacji czyli anonimowości w środowisku społecznym, która to anonimowość bardzo często prowadzi do zachowań agresywnych.

W ostatniej trzeciej części autor opisuje wpływ mediów na zachowania prospołeczne i antyspołeczne. Nie jest niczym nowym stwierdzenie, że telewizja obecna dzisiaj powszechnie w każdym domu może rodzić zarówno zachowania społeczne pozytywne, jak i negatywne. Wiele badań wskazuje na to, że dzieci, oglądając programy edukacyjne, prospołeczne, bardziej przejawiają w swoich zachowaniach postawy pomocy i współpracy niż te dzieci, które oglądały programy agresywne. Naukowcy dochodzą powoli do wniosków, że telewizja, poprzez programy edukacyjne, rozrywkowe, czy też spektakle teatralne, może wywoływać pożądane skutki społecznie. Z drugiej strony ukazują, poprzez swoje liczne badania eksperymentalne, że telewizja może też kreować zachowania antyspołeczne i w wielu przypadkach to czyni.

Podsumowując, należy podkreślić, że omawiane opracowanie wprowadza w świat psychologii w sposób bardzo łagodny i przejrzysty. Jest to interesująca i przystępna pozycja podająca rzetelną informację. Sięgnąć może po nią zarówno adept psychologii, jak również osoba niezajmująca się psychologią zawodowo. To jest, jak mi się wydaje, atutem tej książki, gdyż pozwala zapoznać się z tak ważnymi zagadnieniami, jak zachowania prospołeczne i antyspołeczne szerokiego gronu

czytelników. Warto polecić tę pozycję przede wszystkim tym, którzy zajmują się wychowaniem młodego człowieka, aby w sposób kompetentny i umiejętnie wskazywali mu zagrożenia wynikające z zachowań agresywnych, ale też pokazywali zachowania altruistyczne i społeczne normy zachowania, pozwalając na prawidłowe i piękne funkcjonowanie w świecie.

Ks. Dariusz Buksik SDB
UKSW Warszawa